

Napovedovanje razvoja družbeno negativnih pojavov

Dr. Janez Pečar

znanstveni sodelavec Inštituta za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani

V zadnjem času je bilo pri nas mnogo razprav o konceptu dolgoročnega ekonomsko političnega, socialnega in regionalnega razvoja. Različni znanstveno raziskovalni in drugi zavodi, še posebej pa izvršni svet in skupščinski organi, so se vneto ukvarjali z obravnavanjem rasti in razvoja Slovenije. Slednji so sprejeli tudi izhodišča za resolucijo o razvojni poti naše ožje domovine. Ob razpravah o vprašanjih razvoja prav tako ni zanemariti teoretičnih ter neposredno praktičnih prispevkov nekaterih strokovnih društev, ki so organizirala prenekateri posvetovanja. Tako je npr. potrebno omeniti slovensko društvo ekonomistov s posvetovanjem v Celju, slovensko društvo sociologov z razgovori na temo »Determinante družbenega razvoja« v Mariboru itd. Celo tretja jugoslovanska konferenca za socialno delo v Beogradu se je nekajkrat lotila vprašanj napovedovanja prihodnosti in potrebe, ki jih bo treba zadovoljevati v nematerialni sferi. Na marsikaterih posvetovanjih sem tudi sam sodeloval. Zato bi rad nekaj ugotovitev strnil tudi v kontekst s pojavi, s katerimi se ukvarjam.

Verjetno so se le redkokdaj doslej pri nas raziskovalci in politiki tako dopolnjevali kot pri težavni problematiki prognoziranja, ko je šlo za vprašanje dolgoročnega razvoja in za določanje njegovih determinant. Nesluteni razvoj znanosti in tehnike, napredek demokracije in družbena razgibanost, številni socialni problemi itd. ne zahtevajo odgovorov in rešitev samo za sedanjost, marveč človeštvo že začenja skrbeti, kako bo v prihodnje. Mnoga težavna vprašanja je mogoče rešiti le v prihodnosti, in če je tako, jih je treba čimprej spoznavati in nanje reagirati ali vsaj o njih razmišljati. Tega pa se je treba lotevati ob silovitem razvoju tehnike in fantastičnih rezultatih »sive substance«, ki obetata v prihodnosti neslutene spremembe. Znanje postaja »temeljni element kapitala« v sodobnem svetu.

Predvidevanje rasti in razvoja, če naj bo količkaj znanstveno, zahteva multidisciplinarni prijem in udeležbo različnih znanosti, ne samo ekonomike in tehnologije, marveč tudi drugih disciplin, ki se kakorkoli vključujejo v »odkrievanje prihodnosti«. Pri tem ne gre samo za vizijo prihodnosti glede potrošnih dobrin. Bistven poudarek v tej smeri morajo dobiti človek, odnosi med ljudmi in človekovi odnosi do stvari in do okolja, ki ga obdaja.

Pri napovedovanju razvoja in rasti pa nastajajo nekateri očitki in dileme, zlasti pomembni za naše razmere, ko se pravzaprav prvič obšir-

neje lotevamo predvidevanja, vsaj na nekaterih, čeprav verjetno najpomembnejših področjih.

Eden izmed njih je najbrž ta, da je koncept ekonomsko političnega razvoja poudarjen samo z nekaterih vidikov, da socialni razvoj ne upošteva nekaj področjih, ki so lahko zanj moteča itd. Na mariborskih razgovorih slovenskih sociologov pa se je slišala zelo pomembna ugotovitev (ki so jo že prej povedali tuji futurologi), da napovedovanja »ne gre snovati na podmeni, da so trendi rasti kontinuirani oz. da se preteklost enoznačno nadaljuje v prihodnost, skratka, da je vsakršna ekstrapolacija trendov hudo tvegano početje. Saj sama sebi zanika možnost pojavljanja diskontinuitet ali mutacij, ki usodno spremenijo smer in dinamiko rasti«. ¹ Projekcija preteklosti in sedanjosti obeta mnogo nevarnosti in špekulacij, ki se jih nekateri napovedovalci prihodnosti ogibajo tako, da napovedujejo razvoj in smeri kakega pojava s pridržki, da ostanejo determinante na katere so se opirali nespremenjene. To pa najbrž ni vedno tisto, kar bi radi hoteli, kajti vsak dan se vrste dogodki, ki jih nismo ne pričakovali ne napovedali in povzročajo spremembe, ki si jih nismo mogli zamisliti.

Zato je mogoče reči, da »kritična futurologija«² nastaja in se razvija »med znanostjo in špekulacijo ali celo med špekulacijo in vizijo«, ³ ki pa mora biti humana in mogoča, odgovorna pred prihodnostjo, funkcija imaginacije v službi prihodnosti, hrabra pa tudi neprijetna za tiste, ki jo plačujejo itd. kot pravi Jungk.

To pa tudi pomeni, da mora biti gibčna, prilagodljiva in mora venomer korigirati svoja stališča in ugotovitve. Nikakor se ne sme togo oprijemati začrtanih predvidevanj, če razvojne determinante kažejo v drugačne smeri in dinamiko.

I

Ob doslej pripravljenem gradivu o napovedih, kakšno naj bi bilo naše življenje v prihodnjih 30 letih (pri tem mislim na Slovenijo do leta 2000), tudi če vzamemo v poštev tisto, kar je bilo doslej pripravljeno za razmišljanje o socialnem razvoju, pa ni bilo ničesar rečenega o takšnih družbeno

¹ Dr. Mišo Jezernik: Čas, ki prihaja (teze za diskusijo), referat na posvetovanju slovenskega društva sociologov 28. do 30. maja 1970 v Mariboru.

² Jungk: Najsmelija vizija budućnosti.

³ Jezernik: Diskontinuitete razvoja in veljavnost včerajšnjih resnic, referat, stran 2.

motečih pojavih, kot so npr. kriminaliteta in drugo, kar pogosto imenujemo socialna patologija, čeprav si še nismo docela enotni v tem, kaj to pri nas sploh je in kaj naj bi v prihodnje bilo.

Današnja literatura, ki je futurološko usmerjena, ali tista, ki se kakorkoli ukvarja z napovedovanjem, bodisi na splošno ali na kakšnem posebnem področju, le redkeje načenja problematiko kriminalitete in socialne patologije. Še o prihodnji razdelitvi sveta in politiki, da ne govorimo o razvoju medicine, tehnologije itd., je neizmerno več napisanega, kot pa o tem, kakšno bo človekovo vedenje v tem pogledu v prihodnje.

Človeška hibernacija, elektronsko komuniciranje s stimuliranjem možganov, zdravila za razpoloženje, fantazijo, zaznavanje in druga psihološka stanja, kemične metode za izboljšanje spomina, kemična kontrola nekaterih duševnih bolezni in sploh kemično in biološko zdravljenje teh bolezni, medicinske diagnoze s pomočjo računalnikov, kompjuterizirana vzgoja in izobraževanje, ojačevanje človeške umske zmogljivosti, kemični in biološki nadzor inteligence, razvoj telepatije, prilagodljivo izvrševanje kazni brez uporabe zaporov itd., kar danes že napoveduje futurologija, so lahko za današnji dan še nedoumljiva (ali celo nezakonita) sredstva za korekcijo človeškega vedenja v bližnjih 30 letih, ki jih bodo mnogi izmed nas še dočakali. In če so metode in možnosti, o katerih govorimo, lahko človeku v pomoč in zdravljenje in medicinski ali kakršenkoli poseg v korekturo osebnosti koristni (o pravni, normativni in etični plati tega problema ne razpravljam), so po drugi strani lahko strahotno orožje kakšnih skupin zoper druge. Kajti že polpretekla zgodovina nas opozarja na to, da se da vsako sredstvo izrabiti bodisi v korist človeka, njegov napredek, humanizacijo itd. ali pa v njegovo škodo, propad in iztrebljanje.

Danes poznajo v svetu tudi na področju družbenega varstva različne metode, kako se najučinkoviteje vključevati v nacionalni razvoj. Že precej jasno je, kako bi lahko antisocialna nagnjenja, dejavnosti, energijo in vitalnost, talent in drugo, usmerjali v družbeno sprejemljive in dopustne okvire in kako bi lahko tudi žrtve kriminala vključevali v resurse skupnosti za to, da bi družbeno negativne pojave hitreje in učinkoviteje preprečevali že v kali in še preden so nastale škodljive posledice. Če pa že to ne, pa to, kako bi bolj odkrivali kazniva dejanja in blažili njihove posledice, ko so že nastale.

Socialnemu planiranju in predvidevanju glede na to, kako naj bi se (ali kako se bo) ravnal in vedel človek v prihodnje, zlasti pomagajo nekatere specifične discipline, kot so npr. sociometrija, sociologija, sociomehanika, sociotehnika, socialna politika itd., kakor tudi statistika in matematika, ekonometrika itd. do kibernetike, ki preučujejo poleg drugega tudi izobraževanje in vzgojo človeka, dezintegracijo družine in socialnih skupin, vplive sprememb, norme in participacijo socialne dediščine, zaposlovanje, socialno selekcijo itd., tja do reakcij posameznika in socialnih skupin na razne pojave.

Socialni razvoj, socialna politika, socialno delo, reagiranje zoper družbeno negativne pojave (tudi na human in nerepresiven način) z zdravstvenimi, kurativnimi, vzgojnimi, socialno pedagoškimi, mentalno higienskimi in drugimi sredstvi, omogoča ekonomski razvoj. »Socialni razvoj je v določeni meri funkcija ekonomskega razvoja, vpliva pa tudi vzvratno na ekonomski razvoj.⁴ To pa so poudarjali tudi na 3. jugoslovanski konferenci za socialno delo v Beogradu.

V tej zvezi pa se pojavlja več vprašanj. Če se lotevamo socialnega planiranja in napovedovanja na področju ekonomike, socialne politike in regionalnega razvoja, ali smemo potemtakem zanemariti prizadevanja v pogledu ugotavljanja in predvidevanja razvoja družbeno negativnih pojavov? Ali je mogoče in pametno predvidevati le tisto, kar prinaša razvoj oz. pozitivne posledice, ne pa se pripravljati tudi na škodljive pojave, ki so tako ali drugače moteči za družbo in ki lahko ovirajo hitrejši napredek, predvsem v človeškem potencialu in zdravju družbe (primerjaj ameriško: »sick society«)?

Planiranje preventive in predvidevanje razvoja družbeno negativnih pojavov je v svetu že precej razširjeno. O potrebi nadzora socialnih sprememb, ki se pogosto navezujejo tudi na socialno patologijo, so doslej opozarjali že različni organi Združenih narodov za preprečevanje kriminalitete in postopek z delinkventi⁵ pa tudi razna druga mednarodna telesa. Kakršnokoli družbeno negativni pojavi so lahko (ni pa nujno) posledica socialnih sprememb, ki spremljajo ekonomski napredek. Zato je danes že znano, da je potrebno tudi take pojave podvreči kontroli in jih vključevati v nacionalno planiranje.

⁴ Kržičnik: Dolgoročna socialna in regionalna politika Slovenije, stran 553.

⁵ Glej o tem zlasti: dr. Ljubo Bavcon: Kriminalna politika v sodobni družbi, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1968, št. 4, str. 178—193.

Tudi pri nas se očitno kaže potreba, da moramo ob uresničevanju gospodarske in družbene reforme, razvoja v prihodnje in drugih družbenih gibanj pričakovati ne le pozitivne posledice, marveč tudi stranske škodljive pojave. Zlasti bi morali v prihodnje biti pozorni na tiste dejavnike socialnih sprememb, ki kakorkoli prispevajo k širjenju družbeno negativnih pojavov. Skratka, sodimo, da je nujno začeti s predvidevanjem in preprečevanjem socialno patoloških pojavov skladno z ekonomskimi, socialnimi, regionalnimi in drugimi pozitivnimi družbenimi gibanji.

Pri nas tega še nismo začeli. Toda najbrž se bo treba lotiti tovrstnega programiranja ob načrtovanju splošnega nacionalnega razvoja, ki naj po mojem mnenju predvidi tudi potrebno družbeno reakcijo in sredstva, s katerimi bo mogoče tako reagiranje uresničevati. Poudariti pa je treba, da tovrstno projiciranje zahteva vrsto raziskav na posameznih področjih, ki pa jih pri nas še ni dovolj. S projekcijo razvoja negativnih pojavov pa bo najbrž mogoče ujeti le njihov splošni trend v primerjavi z drugimi gibanji v prihodnje.

II.

Predvidevanja, o katerih tu govorimo (pri tem mislim na napovedovanje smeri in dinamike kriminalitete in drugih socialno patoloških pojavov) morajo nujno upoštevati mnoge determinante ekonomsko-socialne rasti in razvoja, regionalne spremembe, urbanizacijo, industrializacijo, migracijo itd. in ob njih ugotavljati, kakšen naj bi bil glede na ugotovitve dosedanjega obsega in trenda negativnih družbenih pojavov njihov razvoj v prihodnje. To pa ni tako lahko, kajti še za preteklost nam ni docela jasno, kateri pojavi in dogodki kakršnegakoli pomena in obsega so prekinjali trende ali jih pospeševali. Poleg tega pa je vedno in še kako treba računati s tem, da so tisti pojavi, ki so uradno znani, vedno samo del (lahko tudi zelo majhen del) resnične (v precejšnji meri) neznane kriminalitete ali patologije.

Razloček napovedovanja prihodnosti na večini drugih področij je v tem, da je pri družbeno negativnih pojavih vedno treba računati na njihovo prikritost in latentnost, medtem ko npr. na področju tehnologije, ekonomike, agrikulture, demografije, transporta, komunikacij itd. in morda celo politike, teh težav sploh ni ali jih vsaj ni toliko. Od tod morda izvira tudi dejstvo, da se »kritična futorologija« še ne loteva napovedi raz-

voja socialne patologije s tako zanesenostjo kot se to dogaja na mnogih drugih področjih. Res pa je, da bi se potrebam po storitvah in dejavnostih, ki so kakorkoli v zvezi s kriminalno politiko družbenega varstva, kolikor toliko približali, če z določenimi omejitvami ali pridržki upoštevamo doslej pomembne determinante znane socialne patologije. Seveda pa najbrž za prihodnje ne bi smeli imeti v tem pogledu kdove kako velikih pretenzij.

Toda, kaj nas čaka ob koncu naslednjih 30 let? Pri tem ne bi omenjal eksogenih dejavnikov, ki bolj ali manj vplivajo na spreminjanje celotnega svetovnega gospodarstva (eksplozija znanosti in raziskovalnega dela, avtomacija, konkurenčni boj, mednarodni sporazumi, konfliktne situacije v svetu, hladne vojne, mednarodno gibanje delovne sile), marveč bi moral verjetno načeti le tiste determinante endogenega pomena, za katere se zdi, da utegnejo najbolj vplivati na razvojne smeri družbeno negativnih pojavov v naši ožji domovini.

Napovedovalci ekonomsko socialnega in regionalnega razvoja ugotavljajo, da bo okrog leta 2001 v Sloveniji 2,265.000 ljudi ali približno 575.000 več kot danes. Zato bo v Sloveniji potrebnih 220.000 novih delovnih mest zunaj kmetijstva, toda hkrati bo ob koncu tega tisočletja znašal delež aktivnega prebivalstva le še 40,5 %. Posebno privlačne regije v tako imenovanem slovenskem koridorju bodo postajale še bolj urbanizirane. S tem se bo še intenzivneje pokazala industrializacija, urbanizacija, migracija, obenem pa zapuščanje tistih predelov, ki ekonomsko stagnirajo (znano je, da visoko industrializirani in urbanizirani kraji in tisti z visoko stopnjo migracije privlačujejo kriminaliteto in socialno patologijo). Z zaposlenostjo in novimi delovnimi mesti bo potrebno vključevati več ljudi v drugo in tretjo izmeno, povečala se bo poklicna in teritorialna mobilnost (skratka migracija) vključno z emigracijo in imigracijo. Močnejše se bosta razvila promet in cestna motorizacija. Povečal se bo delež ljudi v mestih, saj naj bi po projekciji slovenska mesta sprejela do leta 2000 približno od 400.000 do 600.000 novih prebivalcev, s čimer bi se delež v tovrstni strukturi prebivalstva Slovenije povečal od sedanjih 37 % do največ 54 %. Po izračunih naj bi v slovenskih mestih živelo okoli 1,2 milijona ljudi. Zato pa naj bi bil delež kmečkega prebivalstva vedno manjši (do 15 %). Vse to bi privedlo do visoke produktivnosti dela in življenjskega standarda, tako da bi že leta 1985

dosegli 3000 dolarjev družbenega proizvoda na prebivalca.⁶

Zvišanje produktivnosti in standarda, prispevek znanosti in tehnologije v olajševanju človekovega dela, povečevanje časa, ki ni namenjen izključno za delovni dan, zajetje višjega odstotka mladine, ki naj bi ostala v šolah, gravitacijska sila urbaniziranih in industrijskih središč itd. morajo imeti določene implikacije na družbene odnose, na socialno diferenciacijo in stratifikacijo, razslojevanje, življenjske razmere prebivalstva, na družino in varstvo otrok, na socialno varnost in njeno politiko, kulturne okoliščine itd. in navsezadnje tudi na socialne deviacije, vključno s kriminaliteto in socialno patologijo.

Kot vemo, se družbeno negativni pojavi ob naraščanju industrijskega in sploh ekonomskega razvoja ter bogatenja (skoraj katerekoli družbe) ne zmanjšujejo, marveč naraščajo in se razraščajo ter dobivajo nesluten razmah in obseg. To nam dokazujejo vse bogate (ali tiste, ki postajajo bogate) družbe tega sveta. Zato najbrž ni upati, da bi bilo pri nas kaj dosti bolje. Če je tako, potem je nujno, da se na to pripravljamo in poleg pozitivnih rezultatov in sadov v prihodnje predvidimo tudi zlo, ki nas čaka.

III.

V tej zvezi in upoštevajoč dosedanje ugotovitve in izhodišča o ekonomsko-socialnem in regionalnem razvoju Slovenije se je tudi inštitut za kriminologijo v Ljubljani začel ukvarjati z mislijo, kako napovedovati oz. pričakovati razvoj družbeno negativnih pojavov (vsaj tistega dela, s katerim se tako ali drugače ukvarja) in kaj raziskovati, da bi se približali tistemu, kar nas v tem pogledu čaka v prihodnje. Čeprav sam zase in brez povezave z drugimi, bolj na svojo pobudo kot na zahtevo drugih, ki bi se morali čutiti odgovorne za vprašanja tudi v teh smereh, je predvidel raziskovanje te vrste v dveh fazah.⁷

Prva faza bi obsegala izračunavanje in analizo dinamike pojavov v preteklosti najmanj za po-

⁶ Glej več o tem: Kržičnik: članki v Teoriji in praksi, Osnutek izhodišč za resolucijo o dolgoročnem ekonomsko-političnem razvoju Slovenije, Gradivo za oblikovanje izhodišč ... zveze ekonomistov Slovenije itd.

⁷ Pri konceptu je poleg pisca sodelovala zlasti dr. Katja Vodopivec, znanstveni svetnik in direktor inštituta za kriminologijo v Ljubljani.

dobno obdobje, za kolikršno je treba opraviti predvidevanje v prihodnje, po možnosti pa še dalje.

V drugo fazo pa bi prišlo samo predvidevanje oz. vsebinski del tovrstnega projiciranja.

V prvi fazi, kakor smo si jo zamislili, bi morali načeti in razrešiti več vprašanj, ki so pomembna zlasti za to, da se je mogoče v naslednji stopnji lotiti samega predvidevanja. Ta vprašanja so zlasti:

— Kateri so tisti družbeno negativni pojavi, ki so že v preteklosti imeli tolikšno težo, da jih je treba upoštevati tudi v prihodnje, in ali je mogoče že sedaj predvideti kakšne pojave, ki doslej takšne teže še nimajo, pa je mogoče pričakovati, da jo bodo imeli v prihodnje (vzemimo npr. narkomanijo, zračno piratstvo, ponarejanje listin v brezgotovinskem prometu, tatvine umetnin, zgodovinskih, etnoloških in kulturnih vrednosti, ponarejanje umetnin, še posebno, ker se kupovanje umetniških stvaritev čedalje bolj šteje za dobro investicijo itd.)?

— Kateri in kakšni so bili že doslej različni vplivi, ki so, bodisi z vidika reagiranja na pojave ali kako drugače, delovali na večje ali manjše število znanih pojavov?

— Katera dogajanja v globalni družbi že doslej, če ne drugače vsaj hipotetično vplivajo na smeri in dinamiko kriminalitete in socialne patologije (oz. vsaj določenega dela) ali se z njima povezujejo in nanju navezujejo, bodisi kot vzrok ali posledica?

— Katere cilje je mogoče doseči s projiciranjem takšne vrste, ali bodo realni glede na zmogljivosti in zanimanje družbe za ta vprašanja, na kakšen način in s kakšnimi sredstvi, kaj storiti v ta namen in kako se na to pripravljati itd.?

Ta in še mnoga druga vprašanja se utrinjajo ob razmišljanju o tem, kaj izkoristiti iz bližnje preteklosti, upoštevajé znane in hipotetične determinante za to, da bi se lahko napovedi približale resničnosti v prihodnje. Gre torej za ugotavljanje, ki je, kot pravijo, med resničnostjo in vizijo ali celo špekulacijo, ki pa naj kljub temu pomaga človeku pripravljati se in razumeti prihodnost.

1. Družbeno negativni pojavi, ki bi jih upoštevali

Pri raziskovanju bi najbrž morali upoštevati tiste pojave, ki so že doslej najbolj motili socialno organizacijo, ki so vnašali vanjo nered in ki jo dezorganizirajo, ter morda pri tem vzeti

v poštev še nekatere druge pojave, ki danes še nimajo skrb zbujujoče razsežnosti, pa se pričakuje, da jo bodo lahko imeli v prihodnje. Zlasti pa bi raziskovali:

— kriminaliteto odraslih po posameznih ali sorodnih področjih,

— mladinsko prestopništvo (tudi otroke, motene v osebnosti in obnašanju),

— družinsko dezorganizacijo, v katero bi prištevali: razveze, kriminalne splave, otroke iz razvezanih zakonov, nezakonske otroke, vzgojno zanemarjenost otrok itd.,

— alkoholizem,

— narkomanijo,

— prostitucijo,

— brezdelnštvo, potepuštvu in beračenje,

— samomore in poskuse samomorov,

— nekatere druge pojave, ki so v nekem smislu že sankcionirani kot prekrški zoper javni red in mir,

— duševne abnormnosti, ki so za družbo moteče,

— k vsemu temu pa še dosedanje stroške družbe za obravnavanje navedenih in morda še kakšnih drugih socialno patoloških pojavov.

2. Vplivi z vidika reagiranja na pojave

Pri raziskovanju smeri in dinamike družbeno negativnih pojavov, ki bi jih upoštevali iz preteklosti za morebitno ekstrapolacijo v prihodnje, bi morali preučevati zlasti tiste dejavnike, ki so že doslej vplivali na posamezne trende, jih prekinjali ali pospeševali in podobno.

Teh je lahko zelo mnogo. Nekateri izmed njih so očitnejši in bolj znani, drugi pa latentnejši, manj znani ali sploh neraziskani. Mislim, da bi se morali omejevati in preučevanje opreti predvsem na tiste, ki bolj na splošno predstavljajo kakšne vplive, kot npr. spremembe v kazenski zakonodaji, spremembe v politiki, pregona, v kaznovalni politiki, učinkovitost organizacije tretmana itd.

Determinante, kot so npr. nagnjenost prebivalstva k izvrševanju družbeno negativnih pojavov, pripravljenost javnosti prijavljati kazniva dejanja, učinkovitost javne varnosti in drugih služb pri odkrivanju družbeno negativnih pojavov, prikrita kriminaliteta sploh, regionalno ali lokalno vrednotenje kakšnih pojavov kot manj ogrožujočih, kot se na splošno misli, vplivi subkulturnih norm, zasebni značaj kakšnih sicer lahko nevarnih dejanj itd., so preveč nejasne in neoprijemljive, da bi si z njimi mogli kaj prida

pomagati pri prognoziranju. Poleg tega pa so najbrž še bolj nestalne in varljive spremenj-
ljivke kot vplivi, ki so že prej naštet. Za oboje pa je treba reči, da je o njih težko domnevati, kakšni bodo v prihodnje, ker so pogosto kakšni vplivi te vrste odvisni od eksogenih dejavnikov (npr. današnja eksplozija seksa po svetu, zunanje-politični dogodki, zaradi sprememb v normativnem in vrednostnem sistemu zgubljajo kakšna dejanja na svojem pomenu in vlogi — npr. homoseksualizem itd.).

Pri ugotavljanju vplivov, ki jih pogosto predestinirajo različni dejavniki, bi morali upoštevati tudi razvoj etike in morale globalne družbe in ne samo prizadevanja njenih legitimnih organov socialne kontrole, ki neredko ubirajo svoje poti in za katere ni ravno nujno, da pomenijo najbolj progresivne in nezbirokratizirane dejavnike kreiranja vrednostnih sistemov in kulturnih vzorcev (npr. njihova vloga pri stigmatizaciji ljudi).

S tem bodo verjetno posamezne časovne serije razpadle v več podserij.

3. Determinante, ki hipotetično vplivajo na dinamiko družbeno negativnih pojavov ali se z njimi povezujejo

Domneva se, da nekateri splošni socialnoekonomski procesi lahko vplivajo tudi negativno in povzročajo družbeno negativne pojave. Zato moramo tudi te upoštevati pri tovrstnem raziskovanju. Njihov splošni trend je lahko vsaj hipotetično v povezavi s pojavi, ki bi jih posebej obravnavali. Pri tem bi morali zlasti upoštevati:

— osnovne demografske podatke (nataliteta, mortaliteta in drugi dogodki s projekcijo na starostna razdobja, ki prihajajo v poštev za primerjavo),

— migracijo prebivalstva (vključno z ekonomsko emigracijo in imigracijo),

— dinamiko ekonomske rasti,

— dinamiko zaposlovanja in brezposelnosti,

— dinamiko dejanskega in realnega osebnega dohodka,

— dinamiko morbiditete in mentalnih bolezni.

Vse to bi obravnavali seveda po območjih priseljevanja in odseljevanja ter upoštevajoč posamezna področja kriminalitete ali socialne patologije sploh.

Ob vsem tem bi morali še:

— ugotavljati tiste vsebinske dejavnike, ki so prekinjali trende posameznih pojavov, in ugotavljati časovne podserije,

— izračunavati koleracije med družbeno negativnimi pojavi in determinantami, ki se hipotetično povezujejo z razvojem socialne patologije ob upoštevanju vplivov reagiranja in dejavnikov, ki so trende prekinjali itd.,

— hipotetično predvideti druge izračune, ki bi jih bilo treba opraviti potem, ko bi izračunali okoliščine, navedene v prejšnjem odstavku.

Za ugotavljanje funkcionalne soodvisnosti med kriminaliteto in drugimi pojavi na eni strani in splošnimi socialno-ekonomskimi procesi in gibanji na drugi, se uporabljajo še različni družbenozgodovinski, ekonomski, politični in drugi podatki, ki so nam v tem pogledu za naše potrebe razpoložljivi v zelo omejenem obsegu. Zato se bo treba opreti na tiste podatke, ki bi bili do konca raziskovanja že dosegljivi. Med tem pa bo najbrž treba za prihodnja planiranja upoštevati še druga, morebiti doslej neobdelana oz. neupoštevana področja, ki pa bi vendarle omogočala večje možnosti napovedovanja.

Tako se npr. lahko domneva, da bi imeli določene negativne implikacije, zlasti: prisvajanje dohodka na podlagi rente in lastnine, dohodki, ki ne nastajajo kot rezultat dela, pomanjkljivosti v primarni delitvi družbenega proizvoda, socialna diferenciacija in stratifikacija sploh, neenakost pravic in življenjskega standarda, neenake kulturne možnosti, različne in neenake življenjske razmere oziroma možnosti družin, zlasti s številnimi otroki (tu gre predvsem za vprašanje vertikalne mobilnosti ob deviantnih dejavnikih socialne promocije), zaostajanje prebivalstva na razselitvenih in ekonomsko manj napredujočih območjih (npr. hriboviti predeli) v primerjavi s centralnim slovenskim razvojnim ogrođjem, ki ga tudi v prihodnje predstavljajo Ljubljana kot metropolitansko območje ter Maribor, Celje, Kranj, Koper, Nova Gorica in Novo mesto kot drugi pomembni kraji policentrično organizirano povezanih razvojnih središč itd. Profesionalna mobilnost, ki je na sploh vezana na socialno mobilnost, bo v okoliščinah večje industrializacije, večjega števila bolj kvalificiranih ljudi, ki se bodo aglomerirali v urbanih krajih, dokaj intenzivnejša kot doslej in bo še pogosteje prehajala pokrajinske in republiške meje. Migracija pa se prav tako povezuje z deviantnim vedenjem, konfliktnimi kulturnimi normami itd., in to bo treba upoštevati pri napovedovanju, zlasti še, ker je gibljivost večja na razvitih kot pa nerazvitih območjih.

Kriminogene so lahko tudi manj ugodne življenjske razmere delavcev (npr. sezonskih, iz drugih krajev Jugoslavije) iz krajev, kjer veljajo drugačne kulturne norme in vrednostni sistemi, iz krajev, kjer še npr. prevladujejo kult nasilja ali kakšni posebni etnopsihološki dejavniki (npr. krvna osveta itd.).

S takimi in podobnimi ter še mnogimi drugimi komponentami, bi morali v kakšnem skupnem imenovalcu računati, ko bi se ukvarjali, kot smo rekli, z demografskimi, dohodkovnimi, zaposlitvenimi, migrativnimi in drugimi determinantami, ki »producirajo« negativne pojave in ki zlasti z vidika zadovoljevanja potreb povzročajo aspiracije, ki jih ljudje uresničujejo tudi na protipraven oz. nezakonit, tj. kriminalen način.

Determinante, o katerih menimo, da bi jih morali povezovati z družbeno negativnimi pojavi, so torej: demografski razvoj in urbanizacija, zaposlovanje, življenjske razmere ljudi, standard, pa tudi zdravstvo, socialna politika, družbena solidarnost itd.

Prva faza tovrstnega raziskovanja pomeni torej predvsem izračunavanje dinamike socialno patoloških pojavov za obdobje v preteklost.

4. Namen in cilji projiciranja

Danes je že dovolj jasno, da ekonomski na-predek, tudi ta, ki ga pričakujemo, ne prinaša le rasti in razvoja, marveč tudi razne spremembe in naraščajoča pričakovanja oz. nove potrebe. Nekateri dežele nam že doslej zadosti jasno kažejo, da naraščajoča pričakovanja in težnje ustvarjajo tenzije, nevarnosti in različne možnosti, zaradi katerih, ob delovanju še drugih dejavnikov, nastaja kriminaliteta in sploh socialna patologija, zlasti mladih ljudi in tistih, ki zaradi nepotešenih aspiracij ne morejo dosegati ciljev, ki jih žele doseči. Če pa gre za socialno zelo diferencirano in razslojeno družbo, je najbrž ta nevarnost še večja, ker se poglobljajo razločki med bogatimi in revnimi.

S temi vprašanji smo se že začeli ukvarjati tudi pri nas, in to ne samo z akademskega vidika, ampak tudi z družbeno ekonomskega in socialno političnega. Pri tem zlasti ne gre zanemariti prizadevanj CK ZK Slovenije. Ker pri tem sodelujem, moram tudi ob tej priložnosti omeniti pripravljane obširnega poročila o socialni diferenciaciji na splošno in deloma z vidika medsebojnega učinkovanja socialne diferenciacije in socialne patologije še posebej; poročilo

bo prišlo v razpravo na konferenco CK ZK Slovenije še letos.

Združeni narodi in njihovi specializirani organi pa že doslej ugotavljajo, da je moderno ekonomsko planiranje v resnici socialno ekonomsko, ki mora upoštevati polno zaposlovanje, zvišanje dohodkov, enakost možnosti, boljša stanovanja, napredovanje izobraževanja, socialno varnost, družinske podpore in podobno. Prav tako je pri onemogočanju možnosti za nastajanje družbeno negativnih pojavov potrebno aktivno sodelovanje strokovnih organov, komunalnih služb, prostovoljnih organizacij ali kakršnih koli združenj državljanov in sploh širše javnosti, kot to pri nas govore npr. ugotovitve, stališča in priporočila o »družbeni samozaščiti«, za katera pa se zdi, da bolj načenjajo posledice kot pa vzroke in da bolj napovedujejo boj prvim kot pa zadnjim.

Kakršno koli projiciranje in planiranje mora v tem pogledu računati tudi na dejavnosti, ki se bodo razvijale v prihodnje in predvideti službe in stroške za nevtraliziranje bodočih pojavov ali pa za njihovo obravnavanje in reševanje. Zato gre pri tem npr. za okvirno določitev stroškov, ki jih bo povzročala socialna patologija ne samo z vidika neposredne škode, marveč tudi z vidika stroškov aparata, ki se bo s tem ukvarjal. V poštev prihajajo organi javne varnosti, tožilstva, sodišča, inšpekcije, zapor, socialne službe, določene vrste zdravstvenih dejavnosti, vključno z ustreznim kadrom in njihovim strokovnim ter specializiranim izobraževanjem.

Napovedi, kako preprečevati kriminaliteto in socialno patologijo in sploh družbeno negativne pojave, napovedi, ki se morajo tudi pri nas vključevati v splošno nacionalno projiciranje in planiranje, naj bi vsebovale sistem služb, pomembnih za ustrezno reagiranje zoper pojave v prihodnje, posebej usposobljeno osebje v njih, različne izven državne in nerepresivne, zlasti pa prostovoljne organizacije, morebitne kriminalno preventivne in različne socialne programe (npr. skrb za stare ljudi — glej akcijo SZDL v Sloveniji in njen program v tem pogledu za leto 1970) in nadzorovalne službe, načine združevanja občanov in sredstva za pomoč pri tem, angažiranje lokalnih in javnih virov, mobilizacijo javnega mnenja, razvoj različnih služb, kot npr. socialne službe, vzgojne posvetovalnice, posvetovalnice za zakonce, za starše, biroje za zaposlovanje, morebitne urade za »samozaščito«, za vzgojo odraslih, za posebno vzgojo duševno ali telesno prizadetih in njihovo zaposlovanje itd.

Že dolgo časa je znano, in to ne samo pri nas, da je pri takih akcijah, ko gre za množično podporo in sodelovanje javnosti, bolje in uspešneje razdeliti odgovornost, kot pa jo centralizirati, še posebno, če gre za dejavnosti znotraj kakšnih skupin.

Posebna skrb velja v tem pogledu prihodnjim kadrom: miličnikom, kriminalistom, tožilcem, sodnikom, paznikom, vzgojiteljem v penitenciarne zavodih, socialnim delavcem in drugim poklicem itd. oz. sploh operativno kazensko-pravosodnemu in penitenciarno-poboljševalnemu in drugemu osebju. V tem pogledu se tudi v ta namen še posebej postavlja vprašanje: »Kako ustvariti kadre, ki bodo znali kreativno misliti, kako zadostiti v zadevi kadrov zahtevam fleksibilne organizacije, kako poiskati bližnjico med znanstveno raziskovalnim delom in prakso, in seveda, kako motivirati ‚možgane‘, da bodo resnično produktivni.«⁸

Glede na vse to si zamišljamo, da mora tovrstno predvidevanje najti ustrezen odsev v družbenem reagiranju zoper socialnopatološke pojave, ki jih ob načrtovanju ekonomskega, socialnega in regionalnega razvoja nikakor ne bi smeli prepustiti stihiji in nenadzorovanemu razraščanju.

Zato pričakujemo večje možnosti za uresničevanje tehle pglavitnih ciljev:

— doseči in uresničevati vse tisto, kar je že doslej predvideno in zamišljeno na področju obravnavanja socialno patoloških pojavov, pa zaradi subjektivnih in objektivnih razlogov ni do tega prišlo ali vsaj ne v zadovoljivem obsegu,

— predvideti ustrezno družbeno pripravljenost za obravnavanje teh pojavov in ugotoviti smeri in intenzivnost reagiranja nanje,

— pri družbenem reagiranju zoper te pojave doseči usmerjenost tudi in zlasti v preventivo,

— predvideti nove službe in institucije ter nove profile strokovnjakov, ki bi prišli v poštev glede na obseg in naravo pojavov na Slovenskem v prihodnje s posebnim pogledom na njihovo specializacijo,

— doseči vključevanje prostovoljnih delavcev v reševanju socialnih problemov in za preprečevanje socialne patologije,

— ugotoviti možnosti za morebitno dekriminacijo nekaterih pojavov, ali narobe, ugotoviti možnosti za penalizacijo kakšnih pojavov,

⁸ Jezernik: Diskontinuitete razvoja in veljavnost včerajšnjih resnic, referat, stran. 11.

ki bodo postajali družbeno nevarnejši ali bi lahko dobili večji obseg.

Pri tem pa se zavedamo (to so poudarili tudi na tretji jugoslovanski konferenci za socialno delo), da je mogoče vložiti v socialno politiko oz. v našem primeru v kriminalno politiko prihodnjega družbenega varstva le toliko, kolikor dovoljuje ekonomski razvoj oz. toliko, kolikor socialni politiki kot funkciji ekonomske le-ta dopušča.

IV.

V drugi fazi bi se ukvarjali z neposrednim napovedovanjem oz. projiciranjem, in to tako, da bi ocenjevali dinamiko navedenih pojavov socialne patologije in obenem skušali predvideti, kako najrazličnejši mehanizmi, ki se vključujejo v obravnavanje konfliktnih socialnih situacij, nanje vplivajo z represivnih, paliativnih, kurativnih, preventivnih, kreativnih in koordinativnih vidikov.

Zato bi morali v tem pogledu upoštevati zlasti:

- organe javne varnosti,
- javna tožilstva,
- kazenska sodišča,
- organe, pristojne za kaznovanje prekrškov,
- penitenciarne institucije najrazličnejših vrst,
- vzgajališča, razne posvetovalnice, šole za starše in podobno, ki kakorkoli lahko pomagajo pri preprečevanju družbeno negativnih pojavov, kakor tudi morebitne različne mehanizme na področju:

- socialnega varstva,
- zdravstva,
- šolstva ter

možnosti različnega reagiranja, ki ga lahko izvajajo družbeno politične in samoupravne organizacije, kot npr.:

- družbeno politične organizacije,
- organe lokalne samouprave oz. družbeno politične skupnosti sploh,
- strokovne organizacije,
- delovne organizacije itd.

Razumljivo je, da se predvidevanja razvoja družbeno negativnih pojavov in napovedovanje ustrezne reakcije zoper nje v splošnem razvoju kriminalne politike prihodnjega družbenega varstva tesno naslanjata na globalne ekonomske, socialne in regionalne determinante. Zato se bo moralo kakršnokoli napovedovanje socialne patologije navezovati predvsem na tovrstne ugo-

tovitve, ki jih pripravljajo drugi organi in organizacije, udeležene pri projiciranju.

Ker doslej verjetno noben družboslovni inštitut ni sistematično zbiral in opazoval pojavov na svojem področju v globalnem smislu, in to zaradi načina financiranja raziskovalnega dela in tudi ni bil za to posebej stimuliran (razen tisti, ki so za projiciranje dobili posebna sredstva po naročilu pristojnih družbenih dejavnikov), bo seveda treba opraviti najprej prvo fazo, o kateri smo govorili. Sredstva za ta namen še niso na voljo. Morda bi bilo sploh smotrno določene družboslovne inštitute stimulirati za sprotno zbiranje v poštev prihajajočih podatkov, tako da bi bilo v prihodnje tovrstno zbiranje statističnega in dokumentarnega gradiva in morebitna korekcija že postavljenih prognoz eden izmed stalnih virov njihovih dohodkov.

Ni mi znano, da bi v okviru projiciranja dolgoročne politike razvoja reagiranja zoper katerekoli pojave kriminalitete in socialne patologije tudi pristojni upravni organi (ali organi kazenskega pravosodja, ali kakšne druge organizacije) pripravljali svoje dolgoročne načrte (v kadrovske, materialne, vzgojno-izobraževalne ali v kakšnem drugem smislu). Toda najbrž bi se bilo treba lotevati tudi tega. Vsaj v poglavitnih obrisih.

In še nekaj. Kakršnakoli vizija prihodnosti ali napovedovanje, ki jima gre vloga oprijemljivega dejavnika, po katerem naj bi se ravnali politika in praksa, bi morali biti podvrženi spremembam. To pa pomeni, da ju je treba korigirati in spreminjati glede na situacije prihodnosti in tudi dopuščati, da ju v celoti zavržemo, če se na kakšnem področju pokažeta kot sporni, nepomembni ali celo preveč špekulativni.

UPORABLJENI VIRI

1. Carney David: Social defence perspectives in development planning with special reference to Africa, *International review of criminal policy*, 1967, No 25, str. 3—8.
2. Clifford W: Crime and development planning, *International review of criminal policy*, 1967, No 25, str. 9—19.
3. Gradivo za oblikovanje izhodišč dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja Slovenije, Jubilejna skupščina zveze ekonomistov Slovenije, Celje 16. do 17. aprila 1970, Posvetovanje o konceptu dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja Slovenije, 101 stran.
4. Jungk Robert: Najsmelija vizija budućnosti, *Nauka o nauci*, Beograd, 20. maja 1970, št. 4, stran 54—57.

5. Kahn Herman-Wiener Antony: The Year 2000, London 1967, 431 strani.
6. Kržičnik Ermin: Zasnova dolgoročnega razvoja Slovenije, Teorija in praksa, 1969, št. 8—9, str. 1210—1225.
7. Kržičnik Ermin: Poskusi projekcije dolgoročnega razvoja SRS, Teorija in praksa, 1969, št. 10, stran 1447—1461.
8. Kržičnik Ermin: Dolgoročna socialna in regionalna politika Slovenije, Teorija in praksa, 1970, št. 4, str. 552—565.
— Referati za posvetovanje slovenskega društva sociologov v Mariboru v zvezi z razgovori na temo: »Determinante družbenega razvoja«, od 28. do 30. maja 1970.
9. Bolčič mg. Silvano: Prilog proučavanju socialnih determinanti privrednog razvoja Jugoslavije, strani 26.
10. Jezernik dr. Mišo: Čas, ki prihaja (teze za diskusijo) strani 9.
11. Klinar mg. Peter: Socialne mobilnosti in socialne kontrole, strani 26.
12. Popović dr. Mihajlo: Društvene neuskладjenosti i disproporcije suprotnosti i protivrečnosti u procesu transformacije jugoslavenskog društva i njegove strukture, strani 34.
13. Tomić dr. Stojan: Sistemi potreba o socijalizmu kao determinante socijalnog razvoja, strani 28.
— Referati za posvetovanje o konceptu dolgoročnega ekonomsko-političnega razvoja ob jubilejni skupščini slovenskih ekonomistov v Celju, od 16. do 17. aprila 1970.
14. Geržinič dr. Lev: Socialni elementi v razvojnem procesu (nekaj misli in problemov), strani 21.
15. Jezernik dr. Mišo: Diskontinuitete razvoja in veljavnost večerajšnjih resnic, strani 13.
16. Mrzlikar Stane: Analiza razvojnih faktorjev, strani 20.
17. Mrzlikar Stane, Regionalni aspekti socialno-ekonomskega razvoja s posebnim ozirom na manj razvita področja, strani 27.
18. Osnutek izhodišč za resolucijo o dolgoročnem ekonomsko-političnem razvoju Slovenije, Skupščina SR Slovenije — Izvršni svet, Ljubljana, 2. aprila 1970, št. 30-56/67, strani 45.
19. Social defence in the context of national development — pripravil sekretariat Združenih narodov, International review of criminal policy, 1967, No 25, str. 3—8.

Forecasting of the Development of the Socio-negative Phenomena

by Dr. Janez Pečar, Scientific Research Worker, Institute of Criminology at the Law Faculty of Ljubljana

The »critical futurology« deals rather seldom with the problem of forecasting the man's behaviour and with the way in which the economic, political, social, regional and other determinants will influence the directions of development and the dynamics of criminality and social pathology, their phenomenology, extent and agglomerations.

In Yugoslavia, deep interest has been recently paid to the problems of the projecting of long-term development. In this context, however, very little attention was given to the criminal policy in the

frame of the the social policy in the future. In the Institute of Criminology in Ljubljana, the problem has been studied so as to make it an essential part of the general national planning policy.

It is necessary to find out by the research which phenomena have to be taken into consideration, what are the influences from the stand point of reacting, what may hypothetically influence the dynamics of the socio-negative behaviour. Special attention should be paid to the forecasting and aims of the projecting.